

**IVA VUKUŠIĆ, SRPSKE PARAVOJSKE I RASPAD JUGOSLAVIJE.
DRŽAVNE VEZE I OBRASCI NASILJA,
LJEVAK, ZAGREB, 2024.**

Nizozemska povjesničarka i novinaraka Iva Vukušić, objavila je 1924. većim dijelom knjigu: *Srpske paravojske i raspad Jugoslavije. Državne veze i obrasci nasilja* temeljenom na doktorskom radu, a objavljenu 1923. godine u Nizozemskoj služeći se najvećim dijelom primarnim izvorima prikupljenima i pripremljenima za potrebe kaznenih postupaka MKSJ i njegovog nasljednika MRMKS u Hagu.

U *uvodnom dijelu* (str. 13-39) autorica navodi da joj je cilj bio analizirati paravojne jedinice povezane s Miloševićevim režimom i državnim institucijama Srbije od nastanka 90-ih godina pa i nakon pada Miloševića kroz okolnosti u kojima su se pojavile, njihovu prirodu, funkcioniranje, transformaciju, njihove nestalne veze kao i nasilje koje su provodile, osobito nad civilima. Objašnjava pojam paravojna jedinica i navodi bitne elemente takovih jedinica.

Jedinica je naoružana, organizirana s vodstvom i hijerarhijskom strukturom, prepoznatljiva po imenu i oznakama, s političkim ambicijama te u vrijeme osnivanja ne može biti dio redovnih policijskih i vojnih snaga. Daje kratki pregled paravojnih jedinica i navodi da je bogata povijest djelovanja paravojnih jedinica tijekom 19. i 20. st. u Srbiji pomogla lakšem novačenju dragovoljaca u iste. Paravojne jedinice služile su srpskom vodstvu u ostvarenju politike stvaranja srpske homogene teritorije, koja se mogla samo postići potjerivanjem nesrpskog stanovništva.

Drugo poglavlje (str. 41-71) govori o *nastanku paravojnih jedinica*. Nastale su kao projekt suradnje srpske vlade, oficira Vojske Jugoslavije i nacionalističkih nastrojenih stranaka koji su surađivali s lokalnim Srbima na spornim područjima oko mobilizacije ljudi i sredstva te preuzimanja nadzora nad nizom općina u Hrvatskoj, a kasnije u Bosni i Hercegovini. Bili su to Knindže u Golubiću kod Knina, Srpska dragovoljačka garda u Erdutu. Te dvije formacije bile su inkubator za raznolike paravojne snage na koje su se srpske vlasti oslanjale tijekom rata kako bi širile i održavale nadzor nad teritorijem. Jedinice su se razlikovale po veličini strukturi, funkciji, kapacitetu i sklonosti da naude civilima. S obzirom kako su osnovane te kako su funkcionirale, dijelile su se na „profesionalizirane“ i „neprofesionalizirane“. Profesionalizirane su bile jače povezane sa srpskim MUP-om i DB-om, neprofesionalne s političkim strankama koje su ih osnovale i razmjestile na terenu (npr. šešeljevci).

U trećem poglavlju (str. 73-100) objašnjen je način funkcioniranja paravojnih jedinica. Navode se dvije glavne odlike funkcioniranja tih jedinica koje su pridonijele stalnom angažmanu. Prvi, da se prisutnošću različitih paravojnih jedinica stvarao dojam nejasnoće i neodređenosti koji je odgovarao režimu i drugo, da su sve jedinice na različite načine i u različitoj mjeri sudjelovale u zločinačkom djelovanju motiviranog zaradom. Unosnije poslove s visokom zaradom dobivala je elita iz visokopozicioniranih jedinica.

Četvrto poglavlje (str. 101-124) odnosi se na transformaciju paravojnih jedinica nakon završetka ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, gdje se veza između države i pojedinih jedinica ne prekida, nego se samo mijenja. Od 1996. do 2003. nestale su međe između države, profesionalnih paravojnih jedinica i organiziranog kriminala. Vidljivo je to na primjeru od 1996. kad su službeno osnovane i legalizirane Crvene beretke, iako je to bila farsa jer su sada dobile naziv Jedinice za specijalne operacije Državne sigurnosti (bezbednosti). Četiri zadnje godine Miloševićeva vlast je bila do kraja kriminalizirana preko pripadnika Državne sigurnosti koji sudjeluju u atentatima na Miloševićeve protivnike. Kriminalizacija koja je zahvatila državu vidljiva je kroz šverc droge, iznude i otmice radi dobivanja otkupnine. Provodili su ju pripadnici Državne sigurnosti i Jedinica za specijalne operacije. Milošević gubi vlast 2000. godine jer su to dopustile Jedinice za specijalne operacije stavši na stranu opozicije. Nova reformistička vlast nije imala snage da nadvlada savezništvo između te Specijalne jedinice i Zemunskog klana, što je još dodatno kriminaliziralo Državu. Korumpiranost države bila je

duboka, ali ne i do srži, a nakon što su pripadnici te jedinice u ožujku 2003. ubili premijera Đinđića, država da bi opstala ponovno uspostavlja kontrolu.

U petom poglavlju (str. 125-156) govori se o paravojnom nasilju jedinica tijekom raspada Jugoslavije. Autorica analizira kako i zašto su profesionalizirane i neprofesionalizirane paravojne jedinice napadale civile objašnjavajući razlike postupanja sa žrtvama. Dva su preovladavajuća oblika paravojnog nasilja: instrumentalno i ekspresivno. Izvori potvrđuju da su profesionalizirane jedinice najčešće premlaćivale, ubijale i odlazile dalje, dok su neprofesionalizirane jedinice, koje su imale više vremena i više alkohola u krvi, koristile to vrijeme kako bi izazvale dodatnu emocionalnu bol onima koje su mučili i trajne ožiljke onima koji su bili prisiljeni gledati. Neprofesionalci su se razmetali s okrutnošću, a profesionalci se nisu upuštali u ekspresivno nasilje, kao što je mučenje i skrnavljenje tijela. Karakteristika je profesionalaca da su se oslanjali na moć koji je odobrila država. Ovdje su prednjačile Crvene beretke, specijalne jedinice Državne sigurnosti, koje su se smatrale elitom među profesionalcima i imale su poseban status. Neprofesionalne jedinice su terorom sijale strah i na taj način su nastojale postići da ih se smatra važnima.

U zaključku (str. 157-175) knjige autorica navodi da joj je cilj bio kritički ocijeniti paravojno nasilje počinjeno za vrijeme raspada Jugoslavije i na taj način pridonijeti historiografiji regije, uz istodobnu temeljitu analizu za buduća komparativna istraživanja. Na kraju knjige (str. 177-1979) navodi izvore i literaturu koju je koristila.

Zaključno, monografija prof. dr. sc. Ive Vukušić o srpskim paravojnim jedinicama u vrijeme raspada Jugoslavije nastala je kao rezultat dugogodišnjeg praćenja suđenja za ratne zločine u Hagu i doktorskoj disertaciji obranjenoj u Nizozemskoj. Za izradu koristila je najvećim dijelom dostupne izvore sa suđenja u Hagu, literaturu i članke iz novina i časopisa. Ovo djelo prvo je na prostorima nekadašnje Jugoslavije koje govori o jednom segmentu rata, paravojnom nasilju tijekom raspada Jugoslavije. Ipak, da bi se dobila cjelovita slika o srpskim paravojnim snagama i životima koje su okončale ili uništile potrebno je dati na uvid svu preostalu dokumentaciju koja autorici nije bila dostupna.

Đuro Škvorc

grafije o Lenjinu i njegovom djelu. Takva knjiga je neosporno trijumf historijske znanosti u nas (pa i šire) po tom pitanju. Knjiga uz već poznate detalje iz biografije Lenjina donosi neke nove spoznaje o Lenjinovom životu u sibirskom progonstvu, otkrivanje dosjea britanske tajne službe MI5 o Lenjinu, otkrivanje veza i djelovanju Lenjina i drugih boljševika u dugogodišnjoj emigraciji kao i djelovanje Lenjina u razdoblju „crvenog terora” i građanskog rata u Rusiji kroz njegovu najtamniju prizmu. U radu je autor konzultirao nevjerovatno široku relevantnu znanstvenu literaturu (monografije, članke i sl.) te nove dostupne izvore iz arhiva (u Rusiji, u SAD-u Yale i Harvard, National Archives London itd.), zbirke dokumenata i privatnu ostavštinu srbijanskog politologa Save Živanova te mnoštvo uglavnom engleskih i ruskih stručnih web-poveznica. Djelo nudi jednu nijansiranu i uravnoteženu sliku Lenjina kao ličnosti, revolucionara i vođe. Koristeći sve dostupne izvore i literaturu autor daje u djelu zaokruženu, odnosno mnogovrsnu i bogatu dopunu već do sada napisanom u svjetskoj historiografiji. Sva do sada napisano objedinjuje u jednu jedinstvenu cjelinu i stvara vrlo zanimljivo štivo pisano na popularan način, ali opet u znanstvenom ruhu.

Ova Lenjinova biografija na našem tržištu (a uskoro će se pojaviti i na engleskom jeziku) daje važan doprinos poznavanju i sagledavanju života i djelovanja ruskog revolucionara Vladimira Iljiča Lenjina od rođenja do smrti s posebnom važnošću na njegovu političkom djelovanju. U bogatom životopisu ipak se može izdvojiti važnost djelovanja Lenjina kao profesionalnog komunističkog revolucionara tijekom emigracije izvan Rusije, povratak u Rusiju uz pomoć carske Njemačke u ljeto 1917., njegova uloga u organiziranju Oktobarske revolucije, preuzimanje vlasti i zadržavanje na vlasti po svaku cijenu od snaga kontrarevolucije i sila Antante. U obrani nove boljševičke vlasti koristi sve metode ne prezajući se ni pred najgorim „crvenim terorom“ koji provodi protiv protivnika vlasti u zemlji. Kao pragmatični političar i taktičar shvaća da u tom trenutku ne može podići komunističku revoluciju i proširiti komunizam u Europi i svijetu. Ipak ne odustaje od te ideje i osniva III. Interancionalu ili Kominternu sa zadaćom ostvarenja tog cilja. U samoj Rusiji Lenjin uvodi temelje totalitarnog sustava, u kojemu je on „crveni diktator“, začetnik tog sustava, koji nadograđuje u još brutalnijem obliku, ali i provodi do srži njegov nasljednik Staljin.

Pred nama na početku u ovom djelu izlazi stara carska Rusija 19. stoljeća i njeni problemi, njen revolucionarni pokret i osoba Lenjina koja je stupila na svjetsku pozornicu 1917. preokrenuvši svijet. U djelu je posebno zanimljiv odnos Lenjina sa svojim najbližim suradnicima boljševicima od Trockog, Zinovjeva do Staljina što daje i jednu novu perspektivu našeg gledanja na Lenjinovu ličnost. U knjizi je opisan važan i slojevit odnos Lenjina prema svojoj supruzi Nadeždi Krupskoj i ljubavnici Inessi Armand, što ga više približuje kao čovjeka.

Osim šire čitalačke publike koja će sigurno biti zainteresirana za taj novi pristup, važno je i za mlade koji su rođeni u demokraciji i ne znaju što je diktatura, bilo lijeve ili desne provenijencije. Isto će dobro doći i užoj stručnoj javnosti jer je ta tema dosta zenemarena kod nas.

Također, opravdanost izdavanja djela počiva na njegovom monografskom obliku i na činjenici da na jednom mjestu donosi većinu do sada poznatih, ali i što je značajna vrijednost – i mnogih nepoznatih podataka o političkom djelovanju Lenjina i njegovog doba.

O Lenjinu je – što je djelomično začuđujuće – pisano jako malo u vrijeme druge socijalističke Jugoslavije (većinom je bilo mnogo prijevoda različitih knjiga u Lenjinu s ruskog jezika), ali i to dosta ideološki pristrano – nije se ulazilo u kontroverze njegove biografije – što Karaula dakako čini bez ikakvih nedoumica. Zbog toga je od te materije vrlo malo mogao koristiti autor ove monografije kod pisanja ovoga djela, te je literatura uglavnom na engleskom i ruskom jeziku uz nova arhivska istraživanja (koje je autor sam proveo istražujući u arhivima u Londonu, SAD-u i Poljskoj – uz pomoć svojih tamošnjih kolega) i pristup digitalnim sadržajima u fondovima velikih stranih Sveučilišta o toj problematici. U Republici Hrvatskoj postoji praznina i ovo je uopće prvo znanstveno djelo posvećeno toj svjetski značajnoj povijesnoj osobi koja je svojim djelovanjem i nasljeđem obilježila prekretnicu i turbulentni i nasilni život 20. stoljeća.

Đuro Škvorc

**MUJO BEGIĆ, JASMIN MEDIĆ, KORIĆANSKE STIJENE – KAMENA GROBNICA,
UNIVERZITET U SARAJEVU – INSTITUT ZA HISTORIJU
(POSEBNA IZDANJA 18), MUZEJ UNSKO-SANSKOG KANTONA,
SARAJEVO, BIHAĆ, 2024.**

Prošle 2024. godine iz tiska je izišla knjiga *Korićanske stijene – kamena grobnica* izdanje koje je bilo i medijski dobro popraćeno. Zločin na Korićanskim stijenama kojim je likvidirano oko 200 Bošnjaka i Hrvata poznat je od samog njegovog počinjenja, ali je trebalo dugo vremena da se dođe do rezultata koje autori prikazuju u ovoj knjizi te je sada veći dio svega onoga što je vezano uz taj događaj dosta dobro poznat. U ovom prikazu želim dati jedan ispravak. Naime događaj se ipak nije dogodio na *Korićanskim stijenama* koje su dio kanjona rijeke *Ugar*, nego na stijenama poznatim pod nazivom *Varijanta* koje su dio kanjona rijeke *Ilomska* pa se može govoriti o Korićanskim stijenama u širem smislu. No ova netočnost ne umanjuje značenje ove knjige nego samo poziva na što točnije određenje toponima i mjesta zbivanja ovoga događaja.

Sadržajno knjiga se sastoji od pet dijelova. U prvom dijelu je *Uvod*, u drugom *Koncentracijski logori i prisilne deportacije*, u trećem *Zločin na Korićanskim stijenama*, u četvrtom dijelu je *Zaključak*, a petom *Izvori i historiografija*. Najznačajniji i najvažniji dijelovi knjige su drugi i treći, a ostali su kraći i prate za dva dijela.

U Uvodu autori ističu kako su masovne likvidacije civila i pokušaji njihova prikrivanja jedno od najznačajnijih obilježja agresije na Bosnu i Hercegovinu (BiH). Dalje navode masovne grobnice na području BiH među kojima su one na području Bosanske Krajine jedne od naj-